

Türkiye’de Anayasa Şikâyeti: On Yıllık Tecrübe *

Zühtü Arslan **

**Sayın Başkan ve
Venedik Komisyonunun Değerli Üyeleri,**

Burada olmaktan büyük memnuniyet duyuyorum. Bana Venedik Komisyonunun bu genel kurul toplantısında konuşma fırsatı verdiğiniz için teşekkür ederim.

Konuşmama Rudyard Kipling’in dizeleri ile başlamak isterim. Kipling ünlü şiirinde “*Doğu doğudur, batı da batı ve bu ikisi asla bir araya gelmeyecektir*” der.

Bu sözler genellikle doğu ve batı arasındaki ayrımı vurgulamak için sıklıkla kullanılır, ancak yanlış yorumlanır. Kuşkusuz doğu ve batı toplumları arasında önemli sosyal, kültürel ve siyasi farklılıklar mevcuttur. Ancak Kipling bu ayrımın “*Dünyanın iki ucundan iki güçlü adam karşı karşıya geldiğinde!*” ortadan kalkacağını da belirtmiştir.

İnsanlık tarihi boyunca, yeryüzünün iki parçasının siyasi ve hukuki değerlerini birleştirmeyi amaçlayan birçok güçlü kişi yetişmiştir.

Bunlardan biri, 13. yüzyılda Türkiye’de yaşamış bir şair ve düşünür olan Mevlânâ Celâleddîn Rûmî’dir. Rûmî, toplumsal hayatın ahlaki değerlerinin yanı sıra hukuki ve siyasi ilkelerini de savunmuştur. Bireylerin barış içerisinde bir arada yaşayabilmeleri için hukukun, adaletin ve hâkimlerin önemini sık sık vurgulamıştır.

Rûmî’ye göre hukuk, insanlar arasındaki uyuşmazlıkları ve anlaşmazlıkları barışçıl bir şekilde çözmek için vardır. Bu nedenle çatışmaları çözmek için hukuku uygulayan hâkimi (kadı), “*bir rahmet ve çatışmayı gideren*” kişi olarak görmüştür. Hâkimin “*Kıyametteki adalet denizinden bir damla*”¹ olduğunu ifade etmiştir.

Rumî’nin adalet tanımı bugün de geçerliliğini korumaktadır. Rumî, adaleti kısaca her şeyi yerli yerine koymak olarak tanımlamıştır.²

Rûmî, dünyanın doğusundan ve batısından pek çok kişi gibi, yargı yoluyla korunması gereken ortak değer ve ilkelerimizin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, günümüzde anayasa mahkemelerinin hukukun üstünlüğü, kuvvetler ayrılığı ve insan hakları ilkeleri gibi anayasal demokrasinin yapı taşlarını korumak için var olduğu açıktır.

Hanımefendiler ve Beyefendiler,

Rûmî'nin izinden giden Türkiye Anayasa Mahkemesi, başta bireylerin temel hak ve özgürlükleri olmak üzere, bu anayasal ilke ve değerlerin koruyucusudur.

2010 Anayasa değişikliğiyle bireysel başvuru mekanizmasının kabul edilmesi, Türkiye'de anayasa yargısı alanında bir dönüm noktası olmuştur.³ Venedik Komisyonunun "*Anayasa Yargısına Bireysel Erişim Çalışması*"nda vurgulandığı üzere, anayasa şikâyetlerinin temel işlevi, bireylerin Anayasa ile güvence altına alınan haklarını korumaktır.⁴

Gerçekten de Anayasa Mahkemesi, anayasa şikâyetiyle birlikte, bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasına toplumsal ve siyasi çıkarlar karşısında belirli bir öncelik tanıyan hak eksenli bir yaklaşımı benimseme imkânı bulmuştur. Özgürlüğün esas, kısıtlamanın ise istisna olduğu varsayımına dayanan hak eksenli yaklaşıma göre, Anayasa hak ve özgürlükler lehine yorumlanmalıdır.⁵

Hak eksenli yaklaşımı benimseyen Anayasa Mahkemesi toplumun farklı kesimlerinin hukuki meselelerini çözüme kavuşturan çok sayıda ihlal kararı vermiştir. Bunlar arasında, internete erişimin engellenmesi, kadının evlenmeden önceki soyadını kullanmasının yasaklanması, başörtüsü yasağı, milletvekillerinin tutuklanması, gazetecilerin hapsedilmesi vb. meselelere ilişkin kararlar yer almaktadır.

Anayasa Mahkemesi içtihadı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihadına uygun olarak anayasal hakların korunmasına yönelik standartları ortaya koymuştur. Anayasa'nın 148. maddesinde açıkça Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne atıfta bulunulduğundan, Anayasa Mahkemesi anayasa şikâyetlerini karara bağlarken Strazburg Mahkemesinin içtihadını dikkate almaktadır.

Anayasa Mahkemesi, Venedik Komisyonunun belirli anayasal konulardaki rapor ve görüşlerini de dikkate almaktadır. Dolayısıyla, Venedik Komisyonunun Mahkemenin içtihadına önemli katkı sağladığını söylemek yerinde olacaktır.

Değerli Üyeler,

Karşılaşılan tüm zorluklara rağmen, edindiğimiz bu on yıllık tecrübenin, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunun Strazburg Mahkemesine başvuruda bulunmadan önce tüketilmesi gereken etkili bir hukuk yolu olduğunu ortaya koyduğunu belirtmeliyim.⁶ Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesi, anayasal şikâyet mekanizmasını hayata geçirerek belirlediği iki temel hedefi gerçekleştirmiştir. İlk hedef, bireysel hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesine yönelik

standartların yükseltilmesiydi. İkinci ve uygulamaya yönelik hedef ise AİHM nezdinde Türkiye aleyhine açılacak davaların ve verilecek ihlal kararlarının sayısını düşürmekti.

Diğer yandan ise bireysel başvuru mekanizmasının etkili ve başarılı bir hukuk yolu olarak işlemeye devam etmesini sağlamaya çalışmak açısından çeşitli zorluklarla karşı karşıya kaldık. Bu zorluklardan en önemlisi, Mahkemenin karşı karşıya kaldığı yoğun iş yükü olup söz konusu iş yükü Mahkemenin kapasitesini zorlayacak noktaya ulaşmıştır.

Sürecin en başından itibaren, kıyaslanamaz bir iş yükü sorunu yaşıyoruz. Şu an itibarıyla Mahkeme önünde 100.000'e yakın derdest dosya bulunmaktadır. Bu iş yükünün ne kadar ağır olduğu, AİHM'in karşı karşıya kaldığı iş yüküyle kıyaslandığında daha iyi anlaşılabilir. Hâlihazırda AİHM önünde 47 ülkeden yapılan toplam 75.000 adet derdest başvuru bulunmaktadır.

Bu iş yükü sorununu çözmek adına Anayasa Mahkemesi, iki etkili yöntem uygulamaya başlamıştır. İlk olarak Mahkeme, kabul edilemez başvuruların filtreleme yöntemiyle ayrılmasını sağlayan çok etkili bir sistem kurmuştur. İkinci olarak ise Mahkeme, AİHM'in uygulaması doğrultusunda, kitlesel ve mükerrer ihlallere yola açan sistematik ve yapısal sorunlar içeren başvurular bakımından "*pilot karar usulünü*" uygulamıştır.

Pilot kararlara ilişkin çarpıcı bir örnekten bahsetmek istiyorum. Söz konusu dava, derdest başvuruların yarıdan fazlasının konusunu oluşturan uzun yargılamalara ilişkindir. Mahkeme, söz konusu davada, başvuranın, bireysel başvuruda bulunmadan önce yargılamaların uzunluğu konusunda başvurabileceği idari veya adli bir hukuk yolunun bulunmaması nedeniyle ihlal kararı vermiştir. Mahkeme, derdest olan benzer başvuruların incelenmesini ertelerken yasama organına da 4 ay içerisinde bir hukuk yolu ihdas edilmesi yönünde çağrıda bulunmuştur.⁷

Verdiği bir başka pilot kararda ise Mahkeme, ilgili web-sayfalarına erişimin engellenmesi nedeniyle başvuranların ifade ve basın özgürlüklerinin ihlal edildiğine karar vermiştir.⁸ Mahkeme, verdiği bu kararda (§ 71 ve §§ 135-136), Venedik Komisyonu'nun "*İnternet Kanunu*"⁹ hakkındaki görüşü ile Türk Ceza Kanunu'nun belirli maddelerine ilişkin görüşünü dikkate almıştır.¹⁰

Mahkeme, yakın zaman önce verdiği bir kararda, ifade özgürlüğü konusunda derdest olan çok sayıdaki başvurunun konusunu oluşturan, karmaşık bir sorun niteliğindeki, hükmün açıklanmasının geri bırakılması ("HAGB") uygulamasını ele almıştır. HAGB usulünü tüm yönleriyle ele alan Mahkeme, ilgili davada hem ifade özgürlüğünün hem de toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Bu konuda temyiz sürecinin etkili olmadığına değinen Anayasa Mahkemesi, "HAGB" uygulamasına ilişkin mevzuatın Anayasa ile güvence altına alınan

temel hak ve özgürlüklerin sürekli olarak ihlal edilmesine yol açan yapısal sorunlar içerdiğine karar vermiştir.¹¹

Mahkeme, ilgili kararda, Venedik Komisyonu'nun Türk Ceza Kanunu'nun bazı maddelerine ilişkin görüşünün 31. paragrafına özel olarak atıf yaparak "*yüksek mahkemelerin rehberliğinin, yargılamalarında insan hakları standartlarının yorumlanması ve uygulanmasında alt mahkemeler için çok önemli*" olduğunu vurgulamıştır.¹²

Hanımfendiler ve Beyefendiler,

Konuşmama son vermeden önce Anayasa Mahkemesinin, bu kararlar da dâhil olmak üzere verdiği tüm kararlar aracılığıyla bireysel başvuru sistemini Avrupa Konseyi bünyesindeki iyi uygulama örneklerinden biri olarak devam etmesini sağlama gayreti içerisinde olduğunu belirtmek isterim.

Gayet açık ki bireysel başvuru sisteminin başarısı, Avrupa Konseyi'nin demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü şeklindeki temel yapı taşlarının korunması için oldukça önemlidir. Avrupa Konseyinin kurucu üyesi olan Türkiye, Anayasa'da mündemiç olan bu temel değerlere sıkı sıkıya bağlıdır.

Türk Anayasa Mahkemesi de bu anayasal değerleri kararlı bir şekilde korumaya devam edecektir.

Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Zühtü ARSLAN
Anayasa Mahkemesi Başkanı

* Venedik Komisyonu Genel Kurul Toplantısında yaptığı konuşma, 17 Aralık 2022.

** Türkiye Anayasa Mahkemesi Başkanı.

¹ Mevlâna Jalâlu'ddîn Rûmî, *The Mathnawî*, Volume II, çev. R. A. Nicholson, (Konya. Konya Metropolitan Municipality Book, 2010), Book VI, § 1495, s.517.

² Rûmî, *The Mathnawî*, Volume II, Book V, § 1090, s. 277.

³ Venedik Komisyonu, bireysel başvuru mekanizmasının kabul edilmesine ilişkin ilk taslak teklif hakkındaki görüşünde şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Taslak Teklifte belirtilen anayasa

değişiklikleri makul görülmüştür ve bu değişiklikler diğer Avrupa ülkelerinde halihazırda benimsenmiş olan çözümlerle aynı doğrultuda olup Avrupa standartlarına uygundur". Bkz. Venedik Komisyonunun 59. Genel Kurul Toplantısında kabul edilen, *Türkiye Anayasa Mahkemesinin Anayasa Değişikliği Taslağına İlişkin Görüşü* (Venedik, 18-19 Haziran 2010), Görüş No: 296/2004, Strazburg, 29 Haziran 2004, CDL-AD (2004) 024.

⁴ Venedik Komisyonunun 85. Genel Kurul Toplantısında kabul ettiği *Anayasa Yargısına Bireysel Erişim Çalışması* (Venedik, 17-18 Aralık 2010), Çalışma No: 538/2009. Strazburg, 27 Ocak 2011, CDL-AD (2010) 039, § 81.

⁵ Bkz. *Ömer Faruk Gergerlioğlu* [GK], no. 2019/10634, 1/7/2021, § 50; *Ali Kuş* [GK], no. 2017/27822, 10/2/2022, § 50.

⁶ Diğer pek çok karar arasından bkz. *Hasan Uzun / Türkiye* (k.k.), no. 10755/13, §§ 25-27, 30 Nisan 2013; *Koçintar / Türkiye* (k.k.), no. 77429/12, § 41, 1 Temmuz 2014; *Kaya ve Diğerleri v. Türkiye* (k.k.), no. 9342/16, 20 Mart 2018).

⁷ *Nevriye Kuruç* [GK], B. No: 2021/58970, 5/7/2022.

⁸ *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve Diğerleri* [GK], B. No: 2018/14884, 27/10/2021.

⁹ Venedik Komisyonu'nun 107. Genel Kurul Toplantısında kabul edilen *5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'a İlişkin Görüşü*, (Venedik, 10-11 Haziran 2016), Görüş No: 805/2015, Strazburg, 15 Haziran 2016, CDL-AD (2016) 011.

¹⁰ Venedik Komisyonu'nun 106. Genel Kurul Toplantısında kabul edilen *Türk Ceza Kanunu'nun 216, 299, 301 ve 314. Maddelerine İlişkin Görüşü*, (Venedik, 11-12 Mart 2016), Görüş No: 831/2015, Strazburg, 15 Mart 2016, CDL-AD (2016) 002.

¹¹ *Atilla Yazar ve Diğerleri* [GK], B. No: 2016/1635, 5/7/2022.

¹² *Atilla Yazar ve Diğerleri*, § 152.